

Таким образом, в современных условиях право на забастовку принадлежит к числу основных прав трудящихся и является действенным способом, при помощи которого работники могут защитить свои экономические и социальные интересы. При этом забастовка является составным элементом института коллективных трудовых споров и конфликтов. Выделение в отечественном трудовом праве в качестве самостоятельной категории частичной забастовки позволит более полно отразить правовую сущность забастовки, как способа силового давления трудового коллектива на работодателя. Вместе с тем, предлагаемое законодательное дополнение расширит возможный диапазон действий работников в их противостоянии работодателю (работодателям).

ЛИТЕРАТУРА

1. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах // Международная защита прав и свобод человека. – М.: Юрид. лит., 1990. – С.20-32.
2. Константинова В. Щодо права на страйк // Бюлетень Національної служби посередництва і примирення. – 2002. – № 7. – С.37.
3. Киселев И.Я. Зарубежное трудовое право: Учебник. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 258 с.

4. Мурашин О. Страйки: правові питання // Підприємство, господарство і право. – 2000. – № 10. – С.67-69.
5. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст.141.
6. Телесова С.Я. Коллективные трудовые споры // Вестник Моск. ун-та. Сер.11: Право. – 1992. – № 4. – С.44-45.
7. Трудовой кодекс Российской Федерации. – М.: «Юринформ», 2002. – 128 с.
8. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) // ВВР України. – 1998. – № 34. – Ст.227.
9. Миронов В.К. Право на забастовку как новый институт трудового права стран Восточной Европы // Вестник Моск. ун-та. Сер.11: Право. – 1998. – № 2. – С.53-64.
10. Краткий политический словарь /Абаренков В.П., Аверкин А.Г. и др.; Сост. и общ. ред. Л.А. Ониква, Н.В. Шишлина. – М.: Политиздат, 1989. – 509 с.
11. Чанишева Г.И. Право на страйк: міжнародні стандарти та законодавство України // Право України. – 2000. – № 12. – С.80-86.
12. Миронов В.К. Порядок разрешения коллективных трудовых споров в странах Западной Европы. // Вестник МГУ. Сер.11: Право. – 1999. – № 2. – С.71-82.

Поступила в редколлегию 18.01.2006

ЛАЗОР В.В. ПРАВО НА СТРАЙК ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА
Виконаний правовий аналіз змісту права на страйк, а також виникнення і розвитку цього права в зарубіжних правових системах.

LAZOR V.V. RIGHT ON STRIKE AS COMPONENT OF MODERN LABOR LAW
Legal analysis of the maintenance right on strike and also occurrence and development of this right in foreign legal systems is executed.

УДК (094.58)347.131.222(477)

Н.В. ТОКАР

Харківський національний університет внутрішніх справ України

ПОНОВЛЕННЯ СТРОКІВ ПОЗОВНОЇ ДАВНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ¹

Досліджені поширені помилки судової цивільної практики, пов'язані з визначенням початку перебігу строку позовної давності, зупинення, перерви та поновлення, а також наслідків спливу строків позовної давності. Надані пропозиції в Цивільний кодекс України з удосконалення діяльності судів при розгляді цивільних справ по застосуванню позовної давності.

Питання поновлення строків позовної давності є доволі проблемним, і в юридичній літературі так само немає єдиної точки зору, як і немає в ЦК України норми права про поновлення строку позовної давності. Це питання становить загальну проблему і зв'язане з важливими науковими і практичними завданнями, що стоять перед інститутами позовної давності в цивільному праві України.

Проблемам дослідження правової природи та особливостей правових норм, що діють у сфері позовної давності,

були присвячені праці юристів радянського періоду, зокрема, М.П. Ринги, М.Я. Кириллової, З.В. Ромовської, Ю.К. Толстого та інших. Однак сьогодні багато питань залишились ще недослідженими, а значна кількість відносин викликає нагальну потребу провести їх наукове дослідження. Отже, наведеним обумовлена мета і новизна статті доповнити Цивільний кодекс України нормою, яка б врегулювала питання поновлення строків позовної давності.

Частина 5 ст.267 ЦК України [1] встановлює, що у всіх випадках, коли суд визнає поважні причини, по яких пропущений строк позовної давності, порушене право підлягає захисту, тобто він може продовжити (поновити) цей

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: докт. юрид. наук Шишка Р.Б. (ХНУВС).

строк.

Поновлення позовної давності провадиться судом і залежить від того, чи визнає суд причини пропуску строку давності поважними. Цим поновлення відрізняється від перерви і зупинення позовної давності, які, за наявністю певних обставин, настають внаслідок прямої вказівки закону і лише констатуються, але не проводяться судом [2].

Для поновлення судом строку позовної давності, пропущеного позивачем з поважної причини, необхідно, щоб одночасно із пред'явленням позову позивач звернувся в суд з клопотанням про продовження пропущеного строку давності. Якщо його суд задовольнить і відразу розгляне справу по суті, то це тотожно визнанню судом того, що давність не минула. Якщо ж, незважаючи на задоволення зазначеного клопотання, справа по суті, залежно від тих або інших причин, розглянута не буде, то з моменту винесення судової ухвали перебіг позовної давності поновиться відповідно до правил про її перерву, а це й буде означати, по суті, не що інше, як поновлення пропущеного строку давності.

Поновлення строку означає надання судом можливості захисту суб'єктивних прав особи після закінчення строку позовної давності і заяви про цей вплив відповідача. При цьому матеріальне право, яке було відзначено, належить позивачеві. У цьому випадку надається можливість розгляду спору в суді і захисту його суб'єктивного права.

Втратою же можливості захисту порушеного права, у зв'язку із закінченням строку позовної давності, може бути заявлене клопотання про поновлення строку позовної давності. Якщо ж відповідачем (сторонами) не буде поставлене питання перед судом про застосування строку позовної давності, заява про захист цивільного права або інтересу повинна бути прийнята судом до розгляду незалежно від закінчення строку позовної давності (ч.2 ст.267 ЦК України), тобто на такі вимоги не поширюється строк позовної давності і природно, що нема сенсу говорити про поновлення. Як ми вважаємо, у цьому виявляється залежність поновлення від застосування строку позовної давності. Поновлюється строк тоді, коли він підлягає застосуванню на вимогу відповідача і є застосованим судом, і він (строк) минув.

Підставою поновлення строку позовної давності варто вважати клопотання позивача-громадянина про поновлення строку. Обставини ж, пов'язані з особистістю позивача, повинні бути визнані судом підставою й умовами поновлення. У кожній окремій конкретній судовій справі може виявитися якась поважна обставина, що перешкоджала позивачеві вчасно пред'явити позов і скористатися судовим захистом. Такі поважні обставини можуть бути в кожному випадку різними. Передбачити все це різноманіття у законі немислимо; з іншого боку, ігнорувати ці поважні обставини також не можна.

У законі немає вказівок про те, які причини можуть бути визнані поважними. Встановлення подібного переліку причин неможливо і практично недоцільно, тому що суд повинен виходити з конкретних обставин справи, враховувати специфіку діяльності конкретних суб'єктів. Може виявитися так, що для конкретних осіб певні умови, факти потрібно визнати поважною причиною пропуску строку давності, а для інших осіб подібні ж обставини не будуть визнані поважними. Отже, судова практика повинна виходити із однакових принципів як умов її єдності.

Варто підкреслити, що в кожному конкретному випадку

важливо з'ясувати справжню причину пропуску строку давності, тому що саме по собі наявність перешкод до пред'явлення позову ще не є достатньою підставою для поновлення позовної давності. Так, якщо буде встановлено, що, незважаючи на тривалу й серйозну хворобу позивача, строк позовної давності пропущений у зв'язку з небажанням вчасно пред'явити позов, порушене право захисту не підлягає, тому що між хворобою управомоченого і непред'явленням позову в строк відсутній причинний зв'язок.

Розмаїтість фактів, здатних, залежно від конкретних умов, слугувати підставою поновлення позовної давності, настільки широка, що виключається можливість складання навіть приблизного переліку подібних обставин. Тому тільки від суду залежить правова оцінка цих фактів. Проте суди повинні мати певні орієнтири, щоб забезпечити єдність, і ми спробуємо відзначити, на наш погляд, найбільш поважні підстави поновлення строку позовної давності:

- 1) смерть позивача або відповідача, втрата близького для них родича;
- 2) засудження особи, яка є позивачем або відповідачем;
- 3) неповноліття позивача (при відсутності опіки або піклувальника);
- 4) важка хвороба;
- 5) знаходження позивача або відповідача в тривалому закордонному відрядженні;
- 6) свідоме відхилення і затягування боржником повернення боргу або майна;
- 7) втрата або пошкодження майна у зв'язку з аваріями, терористичними актами, злочинами;
- 8) неможливість усунення обставин, що перешкоджають своєчасному пред'явленню позову, причому ця неможливість є дійсною, коли зацікавлена особа вжила необхідних заходів до усунення зазначених обставин;
- 9) невідомість місця перебування або місця знаходження боржника, невідомість особи відповідача, його адреси, незважаючи на прийняті позивачем міри, розшукати відповідача в межах строку давності;
- 10) інші підстави, які можуть бути визнані судом поважними.

Постановка судом зі своєї ініціативи питання про поновлення строку є неможливою, оскільки б означала порушення найважливіших принципів рівності громадян перед законом і судом, об'єктивності і незацікавленості суду при вирішенні справи. Можливість поновлення строку позовної давності з ініціативи суду не передбачається і, тим більше, вона не впливає з чинних статей ЦК України.

Перерахування умов поновлення строку позовної давності у рішенні, їхнє мотивування стосовно особи позивача (зацікавленої особи) є достатніми для поновлення строку. Більше того, суд не має права вказувати у своєму рішенні, що строк позовної давності поновлюється на новий 3-річний або спеціальний (скорочений) строк давності.

У випадках, коли суд вважає неможливим поновити строк позовної давності, незважаючи, здавалося б, на наявність вищевказаних умов, він (суд) зобов'язаний мотивувати це у своєму рішенні. У принципі, рішення суду може бути оскаржено і по підставах "не поновлення". Але суд другої інстанції не може виносити рішення тільки на підставі "не поновлення". Підставою ухвали апеляційної інстанції, в цих випадках, повинна бути відмова в задоволенні позовних вимог у зв'язку із пропуском строку позо-

вної давності.

Поновлення або продовження судом пропущеного строку позовної давності повинне застосовуватися тільки у виняткових випадках при особливій поважності причин і з обов'язковим мотивуванням продовження строку. Таким чином, якщо рішення про поновлення (продовження) судом першої інстанції пропущеного строку визнається не предметом перегляду (крім випадків явної невідповідності підстави поновлення строку фактичним обставинам), то залишення судом без розгляду питання про причини пропуску строку давності, залишення без з'ясування поважності причини, вважається підставою для скасування рішення.

У судовій практиці зустрічаються такі випадки, коли майно, що надійшло до однієї особи, підлягає поверненню іншій особі у зв'язку з тим, що не набула чинності підстава для переходу права власності від другої особи до першої. Сторони, у зв'язку із цим, повертаються в первісне положення. У цих випадках поновлення строку позовної давності на претензію по розрахунках у відношенні однієї зі сторін (наприклад, про стягнення сплачених податків, понесених витрат на ремонт будинку, підлягають поверненню іншій стороні) повинне супроводжуватися поновленням строку давності і по зустрічній претензії іншої сторони (наприклад, про стягнення квартирної плати за час користування будинком). Приведення сторін у первісне становище має супроводжуватися однаковим визнанням їхніх взаємних претензій. У будь-якому разі, неприпустиме задоволення позову, пред'явленого із пропуском строку позовної давності, без винесення особливої ухвали про поновлення пропущеного строку.

Закінчення строку позовної давності до пред'явлення позову є підставою для відмови в позові. На цю обставину посилається відповідач або її виявляє суддя при прийомі позовної заяви, або суд у процесі розгляду спору.

У випадку, коли праволоділець знав про порушення свого права, але в силу різних обставин не змігчасно пред'явити позов, то при визнанні причини пропуску позовної давності поважною, суд поновлює строк позовної давності, тобто порушене право підлягає захисту (ч.5 ст.267 ЦК України). Якщо ж праволоділець не знав про порушення свого права, хоча міг довідатися, суд з'ясовує, чи виправдано обставинами незнання позивача про порушення його права. Якщо він дійсно не мав можливості довідатися в межах строку позовної давності про те, що його право порушене, то давність взагалі не починає текти.

Про те, чи пропущений строк позовної давності, чи є підстави до його поновлення, можна судити лише при розгляді справи по суті, тому що тільки в цьому випадку з'ясовуються обставини, що перешкоджали своєчасному пред'явленню позову. Питання закінчення строків позовної давності та його наслідків регулюються нормами матеріального права, розглядаються судом при винесенні рішення по суті позовних вимог. Не можна розглядати питання про наслідки закінчення строку позовної давності окремо від позовних вимог. Тому неприпустимо вирішення питання про позовну давність одноособово суддею при прийомі позовної заяви незалежно від того, чи виходить воно від громадянина або від юридичної особи, це питання повинно вирішуватися в судовому засіданні за участю обох сторін, а в необхідних випадках з викликом свідків. Суддя не вправі відмовити в прийнятті позовної заяви за

мотивами пропуску строку на пред'явлення позову. Вищестояща судова інстанція не може в судовому засіданні встановити пропуск строку позовної давності, оскільки ця обставина не була предметом розгляду в суді першої інстанції і не виключена можливість подання позивачем доказів, що свідчать про зупинення або перерву позовної давності.

Задоволення вимоги, по якій минула давність, без вирішення питання про її поновлення або вказівки мотивів про неприйняття до уваги пропуску позивачем строку давності, неприпустиме.

Відмова в позові через пропуск строку позовної давності звичайно має місце, коли праволоділець проявляє в справах недбалість, неналежно здійснює своє право, зневажає його захистом, протягом тривалого часу недбайливо ставиться до майна, що нерідко супроводжується невиконанням своїх обов'язків перед іншими особами і державою. В такому підході це на користь позивача, і знижує дисципліну і значення позовної давності.

Визнання відповідачем позову в суді, при пропуску позовної давності до моменту пред'явлення позову, не може слугувати підставою для його задоволення, оскільки суд зобов'язаний застосувати позовну давність незалежно від того, хочуть цього сторони (позивач) чи ні. Визнання позову в суді не може слугувати підставою і до поновлення пропущеного строку. Лише обставина, що перешкоджала своєчасному пред'явленню позову і кваліфікована судом як поважна причина пропуску строку давності, дає суду право відновити його. До таких обставин варто віднести пропуск строку позовної давності опікуном (піклувальником) по вимогах підопічного до третіх осіб. З огляду на те, що підопічний у пропуску строку позовної давності невинний, і закон виходить із необхідності охорони його інтересів і відшкодування понесеного ним матеріального збитку, суд вправі визнати, що строк позовної давності в цьому випадку пропущений з поважної причини, і відновити його.

Суди при розгляді справ повинні ретельно з'ясовувати, який строк давності застосовується в конкретному випадку, з якого моменту його обчислити на дану вимогу і що строк дійсно минув. Саме ця остання обставина повинна бути відзначена в рішенні (або в ухвалі) і одночасно зазначені причини, що перешкоджали своєчасному зверненню з позовом, а також оцінка їх і рішення про поновлення строку давності. Суд не може у своїх рішеннях (ухвалах) визнати, що позовна давність не минула через обставини, які варто визнати поважними. І так само не можна вважати обгрунтованим судження, по якому поновлення строку давності прирівнюється до зупинення його.

Встановлення єдиного правила про розгляд позову, незалежно від закінчення позовної давності, судовими органами, безсумнівно, є позитивним моментом, що сприяє однаковому застосуванню матеріально-правових норм до вирішення конкретних цивільних спорів не тільки у відносинах між громадянами, але й у відносинах між організаціями. У судовій практиці це важливе правило застосовувалося завжди, тому що воно засновано на вимозі до суду зі своєї ініціативи з'ясовувати і ретельно перевіряти всі обставини необхідні і достатні для встановлення істини по розглядуваній справі, на яких і повинне ґрунтуватися судове рішення.

Визнання причини пропуску строку позовної давності

поважною, саме по собі не є остаточним рішенням по справі. Перевірка й оцінка доказів заявлених вимог можуть привести до часткового задоволення позову або відмови в задоволенні позову, якщо вимога позивача не обґрунтована по суті або здійснюється всупереч із призначенням цивільних прав.

Поновлюючи строк позовної давності, суд постановляє рішення про захист порушеного права. Отже, строк давності не анулює існування самого матеріального права. Для рішення про поновлення строку давності необхідно встановити, що матеріальне право є і належить даній особі.

Встановлення загального правила про поновлення всіх видів строків позовної давності не означає, звичайно, що судові органи не повинні строго оцінювати конкретні обставини розглянутого спору. Навпаки, вказівка закону про можливість поновлення строку давності, лише при наявності поважних причин, зобов'язує судові органи уважно вивчати сформовані між сторонами відносини, перевіряти і оцінювати обставини і факти, на які сторони посилаються. Висновок про поважність причин пропуску строку давності повинен бути викладений у рішенні або в ухвалі органу, що розглядає той або інший цивільний спір.

Суд не може залишити без уваги питання про позовну давність, а якщо строк пропущений, то відповідний вищий орган не може не виразити свого відношення до цієї обставини. Якщо, наприклад, місцевий суд, що розглядає цивільну справу, не звертає уваги на пропущений позивачем строк позовної давності і постановляє рішення про задоволення позову, то суд другої інстанції, що розглядає справу в апеляційному порядку, повинен вказати в своїй ухвалі місцевому суду на цей факт, який свідчить про те, що не всі обставини справи досліджені з необхідною вірогідністю, і скасувати рішення суду внаслідок неповноти дослідження обставин, що мають значення для справи.

Разом із тим, якщо місцевий суд, що розглядає справу, дійде висновку про поважність причин пропуску строку позовної давності, відновлює його і задовольняє позовні вимоги зацікавленої сторони, то суд другої інстанції не вправі переоцінювати обставини, по яких пропущений строк позовної давності, визнавати їх неповажними і з цієї причини скасовувати рішення, що відбулося.

Однак, якщо судом другої інстанції буде виявлено, що при розгляді справи по суті, відповідно судом першої інстанції, без достатніх підстав відкинуті доводи, факти й обставини, що відносяться до питання про пропуск строку давності, істотність їх і поважність не прийняті до уваги без ретельного аналізу і уважної оцінки, то суд другої інстанції вправі звернути на це увагу і, у випадку скасування рішення, вказати на необхідність більше детального ви-

вчення важливих фактів, що відносяться до справи.

Рішення суду про задоволення позову не може бути скасовано на тій лише підставі, що трактування судом причин пропуску позовної давності є, на думку відповідача, що подав апеляційну скаргу, необґрунтованим. Захист судом охоронюваного законом інтересу, після закінчення позовної давності, означає поновлення раніше існуючого суб'єктивного права.

З огляду на це проблемне питання і відсутність в ЦК України норми про поновлення строку позовної давності, пропонується в новому ЦК України передбачити статтю 266-1 "Поновлення строків позовної давності" наступного змісту:

1. За заявою сторін спору позовна давність, за наявності поважних причин, може бути судом поновлена.

2. Позовна давність може бути поновлена судом у разі:

1) смерті позивача або відповідача, втрати близького для них родича;

2) засудження особи, яка є позивачем або відповідачем;

3) неповноліття позивача (при відсутності опіки або піклувальника);

4) важкої хвороби;

5) знаходження позивача або відповідача в тривалому закордонному відрядженні;

6) свідомого відхилення і затягування боржником повернення боргу або майна;

7) втрати або пошкодження майна у зв'язку з аваріями, терористичними актами, злочинами;

8) неможливості усунення обставин, що перешкоджають своєчасному пред'явленню позову, причому ця неможливість є дійсною, коли зацікавлена особа вжила необхідних заходів до усунення зазначених обставин;

9) невідомості місця перебування або місця знаходження боржника, невідомості особи відповідача, його адреси, незважаючи на прийняті позивачем міри, розшукати відповідача в межах строку давності;

10) інші підстави, які можуть бути визнані судом поважними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року // Офіційний вісник України. -2003. -№ 11. -Ст.461.

2. Цикало В. Исковая давность в семейном праве // Юридическая практика. -2003. -№ 1. -С.11.

Надійшла до редколегії 30.12.2005

ТОКАРЬ Н.В. ВОЗОБНОВЛЕНИЕ СРОКОВ ИСКОВОЙ ДАВНОСТИ В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ

Исследованы распространенные ошибки судебной гражданской практики, связанные с определением начала истечения срока исковой давности, остановки, прерывания и обновления, а также последствий истечения сроков исковой давности. Даны предложения в Гражданский кодекс Украины по усовершенствованию деятельности судов при рассмотрении гражданских дел по применению исковой давности.

TOKAR' N.V. RENEWAL TERMS OF LIMITATION ACTIONS IN CIVIL LAW OF UKRAINE

The widespread mistakes of judicial civil practice connected to definition of the beginning of expiry of the term of limitation of actions, stop, interruption and updating, and also consequences of the expiration of terms of limitation of actions are investigated. Offers in the Civil code of Ukraine on improvement of activity of courts are given by consideration of civil cases on application of limitation of actions.